

LETTER HOEKE

TRESOAR

Jiergong 19 | 2023 | Nûmer 2

Wybrand de Geest, Gysbert Japicxpriis, schnitzelbank,
literaire herinneringen en Richthofen-Fellow

Waren Keimpe, Wybren en Marten Hogerhuis schuldig of onschuldig aan het plegen van de inbraak in 1895? Bij de tentoonstelling 'Rjocht of Unrjocht? Wanhoop en woede om de Hogerhuis-zaak' konden bezoekers hun oordeel geven over de gebroeders Hogerhuis. In een rechtszaak bij de Blokhuispoort, de plek waar de broers jarenlang vastzaten, sprak 'Rechter De Quatsteniet' zijn oordeel uit: ze waren onschuldig. Symbolisch lieten Wybren Hogerhuis (naamgenoot en familie van de gebroeders Hogerhuis), Tresoardirecteur Arjen Dijkstra en projectleider Marleen Stoelwinder daarop drie duiven vrij. (Foto Jacob van Essen)

Grutsk

Grutsk 'Rjocht of Unrjocht?' was voorlopig de laatste tentoonstelling van Tresoar in Obe. Vijf jaar lang, sinds Culturele Hoofdstad in 2018, heeft Tresoar in paviljoen Obe een veelzijdig cultureel programma neergezet. Met werk van beeldend kunstenaars als Ids Willemsma, JanMurk de Vries, Zoltin Peeter, Kor Onclin en Koos van der Sloot tot aandacht voor literatuur met Waling Dykstra en van Fries levend erfgoed tot 40 jaar rock-'n-roll en van Ongehoord! tot Bosk. Aandacht voor de Friese cultuur en literatuur blijft uiteraard: daar gaan we mee door in ons eigen gebouw aan de Boterhoek.

Goed nijs! It smûke kafee De Gouden Leeuw bliuwt ek takom jier iepen. Earder dit jier iepene it kafee de doarren om in podium te bieden foar (literêre) aktiviteiten. Fan in grôtfolle seal mei Poetry Slam oant biografijûnen en fan kursussen oant foardrachten: de ynformele en nofflike sfear tusken de boekekasten mei wurk fan Fryske skriuwers is in grut sukses.

Yn dit nûmer is der bysûnder nijs út de kolleksje: in Italiaanske ûndersiker út Oxford ûntduts wat opmerkliks yn in boek dat fan Erasmus west hat. Richthofen-Fellow Laura Bruno fertelt oer har ûndersyk. En der is mear nijs oer de Richthofenkolleksje: twa jier lyn die ûndersyksgroep Pastei

Goed nieuws! Het knusse kafee De Gouden Leeuw blijft ook volgend jaar open. Eerder dit jaar opende het kafee de deuren om een podium te bieden voor (literaire) activiteiten. Van een bomvolle zaal met Poetry Slam tot biografie-avonden en van cursussen tot voordrachten: de informele en prettige sfeer tussen de boekenkasten met werk van Friese schrijvers is een groot succes.

In dit nummer is er bijzonder nieuws uit de collectie: een Italiaanse onderzoeker uit Oxford ontdekte iets opmerkelijks in een boek dat van Erasmus is geweest. Richthofen-Fellow Laura Bruno vertelt over haar onderzoek. En er is meer nieuws over de Richt-

in oprop en no is de oplossing fûn. Fierder is der omtinken foar in nije podcast, edukaasjemateriaal oer it slavernijferline en in ûndersyk nei literêre oantinkens. En fansels sjogge we foarút nei it nije seizoen mei tal fan aktiviteiten, lykas lêzingen en boekpresintaasjes.

Nije searje

We begjinne in nije rige yn de mande mei it Fries Museum dat yn 2025 in grutte tentoanstelling makket oer keunstskilder Wybrand de Geest (1592-1661). Konservator Marlies Stoter docht ûndersyk nei syn wurk en libben en ropt dêrby de help fan Tresoar yn.

hofenkolleksje: twee jaar geleden deed onderzoeksgroep Pastei een oproep en nu is de oplossing gevonden. Verder is er aandacht voor een nieuwe podcast, educatiemateriaal over het slavernijverleden en een onderzoek naar literaire herinneringen. En natuurlijk kijken we vooruit naar het nieuwe seizoen met vele activiteiten, zoals lezingen en boekpresentaties.

Nieuwe serie

We beginnen een nieuwe serie in samenwerking met het Fries Museum dat in 2025 een grote tentoonstelling maakt over kunstschilder Wybrand de Geest (1592-1661). Conservator Marlies Stoter doet onderzoek naar zijn werk en leven en roept daarbij de hulp van Tresoar in.

Meiwurkers

Jikke Sikkema hat foar de simmer ôfskied nommen fan Tresoar en is mei preepensjoen gien. Se begûn yn 1991 by de Stichting It Fryske Boek, dat yn 2012 yntegrearre is yn Tresoar. Se wurke as koördinator Publyksprojekten. Nij yn tsjinst binne Maaïke Boonstra (fasilitêr) en Jacob Hoekstra (gebouwebehear) en by team Wolkom binne Isabelle ten Wolde en Jorri Kingma kaam. Anne Tjerk Popkema wurket sûnt koart as spesjalist Aldfrysk en Fryske boekskiednis. De ôfrûne jierren wie er mei ûndersyksgroep Pastei dwaande mei de Richthofenkolleksje. ■

Jikke Sikkema.
(Foto Haye Bijlstra)

Anne Tjerk Popkema.
(Foto Haye Bijlstra)

Medewerkers

Jikke Sikkema heeft voor de zomer afscheid genomen van Tresoar en is met prepensioen gegaan. Ze begon in 1991 bij de Stichting It Fryske Boek, dat in 2012 is geïntegreerd in Tresoar. Ze werkte als coördinator Publieksprojecten. Nieuw in dienst zijn Maaïke Boonstra (facilitair) en Jacob Hoekstra (gebouwenbeheer) en bij team Wolkom zijn Isabelle ten Wolde en Jorri Kingma gekomen. Anne Tjerk Popkema werkt sinds kort alss specialist Oudfries en Friese boekgeschiedenis. De afgelopen jaren hield hij zich met onderzoeksgroep Pastei bezig met de Richthofenkolleksje. ■

6
Hulp bij
zoektocht

14
Bijzondere
ontdekking

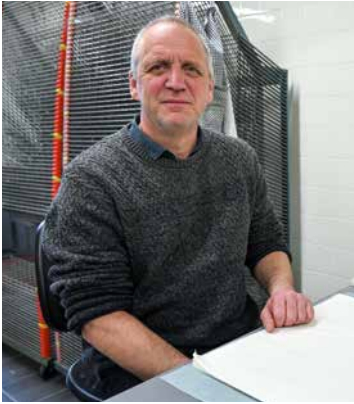
18
Kleurrijke
plafondkunst

22
Tastbare
herinneringen

24

Konservearrings- spesjalist

26

Oanwinst

- 6 **Zoektocht naar werk van Wybrand de Geest**
Marlies Stoter en Janna Kootstra
- 8 **Korreltje noord, korreltje joods, korreltje cultuur**
Uzi Hagai
- 9 **De Moanne: Dada yn Dr8888**
Tialda Hoogeveen
- 10 **Portretten fan Fryske skriuwers**
- 11 **Feestlike wike by Gysbert Japicxpriis**
Rieneke Speerstra
- 12 **Lesmateriaal over het slavernijverleden van Fryslân**
Jacob Roep
- 13 **Leare om te skriuwen**
Meindert Reitsma
- 14 **Bijzondere drukproef**
Arjen Dijkstra en Janna Kootstra
- 16 **Skiednis fan Fryske útjouwerijen**
Jelle Krol en Louw Dijkstra
- 18 **De man van de plafondschildering**
Bart Temme
- 19 **In 16de-iuwske rebus oplost**
Bouke Slofstra
- 20 **Operaasje audio: Stimmen bringe ferline tichteby**
Fedde Douwes Dijkstra
- 21 **Wat is er in Indië gebeurd?**
Janna Kootstra
- 22 **Literaire herinneringen**
Theo Woudstra
- 24 **Meiwurker oan it wurd: Klaas Roorda**
Marijke de Boer
- 26 **Oanwinst: seldsume 'schnitzelbank'**
Annemieke Nienhuis
- 28 **Uniek venster op taalkundige situatie van de Ommelanden**
Laura Bruno
- 30 **Nijs fan de Freonen**
- 31 **Kolofon**
- 32 **Aktiviteiten**

Zoektocht naar werk van Wybrand de Geest

Met een compact boekje in zijn bagage verliet de jonge schildersleerling Wybrand Simonsz. de Geest rond 1612 zijn geboortestad Leeuwarden. Het was het begin van een reis door Europa met als eindbestemming Rome. Toen hij acht jaar later terugkeerde, was het boekje gevuld met teksten en illustraties. Tweeëntwintig van die tekeningen missen echter uit het album; ze zijn eruit gescheurd of gesneden. Voor een tentoonstelling in 2025 over Wybrand de Geest slaan het Fries Museum en Tresoar de handen ineen: we starten een zoektocht naar de ontbrekende pagina's uit het album amicorum van Wybrand de Geest dat in de collectie van Tresoar zit.

Zelfportret door Wybrand de Geest, 1629. (Fries Museum, bruikleen Rijksmuseum)

Op het eerste gezicht is er niets bijzonders aan het boekje met op de leren band in goud de gestempelde initialen W.S. en het jaartal 1611 te zien. Wie het doorbladert, ziet een album met tekstjes in verschillende handschriften en af en toe een tekening in inkt en verf. Het is een album amicorum, of eigenlijk een kunstenaarsalbum. Die zijn zoveel zeldzamer dan alba amicorum van studenten. Binnen ons land zijn er maar een paar en daarom is het jammer dat er zoveel tekeningen uit het album van Wybrand de Geest missen.

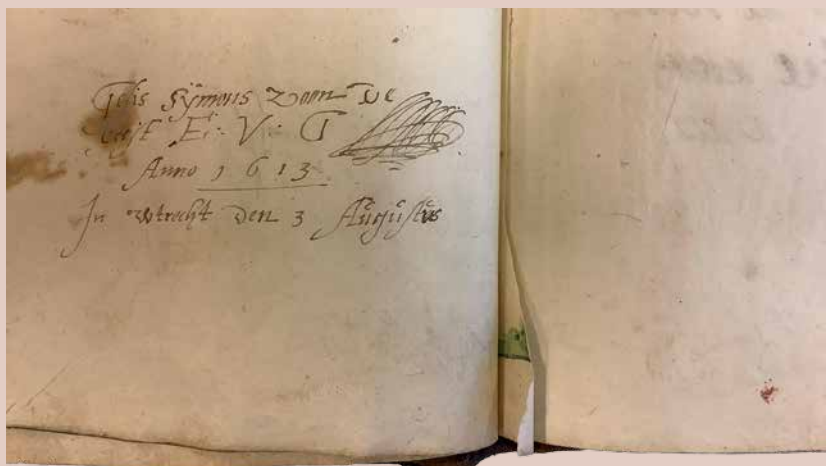
Statussymbool

Een album amicorum (vriendenboek) was in de zestiende en

Een missende bladzijde met nog een klein stukje groen na de bijdrage van broer Gilles de Geest, geschreven te Utrecht op 3 augustus 1613, op de bladzijde aan de linkerkant. Hierna zijn nog twee bladzijden eruit gescheurd. Misschien ook een Utrechtse bijdrage? (Foto Marlies Stoter)

zeventiende eeuw vooral gebruikelijk voor studenten die voor hun studie verschillende universiteiten aandeden. In iedere universiteitsstad vroegen ze beleefd aan hun hoogleraren, medestudenten en andere interessante mensen omwille van de 'vriendschap' iets bij te dragen aan hun album. Dat kon een motto, gedicht of citaat zijn, stichtelijk of wereldlijk van

inslag, al bestaand of speciaal voor de albumeigenaar geschreven. Adellijke jongens kozen voor de voor de hand liggende combinatie van een getekend geslachtswapen en hun naam. Voorbeelden hiervan zijn nog aanwezig in het album van Wybrand de Geest, blijkbaar omdat deze heraldische tekeningen niet aan de man gebracht konden worden. Impliciet documenteerden de

studenten met hun album hun reis langs de Europese universiteiten en ontmoetingen onderweg. Eenmaal thuis droegen de schriftelijke bewijzen daarvan bij aan het prestige van het album én van de bezitter. Het was een statussymbool, en die functie kan het album ook in het latere leven van Wybrand de Geest gehad hebben.

Verdwenen tekeningen

Wybrand de Geest vertrok begin zeventiende eeuw naar Utrecht, waar zijn broer Gilles al woonde, om daar zijn opleiding tot schilder af te maken. Daar moet hij besloten hebben om toe te geven aan zijn verlangen om door te reizen naar Rome. Iedere kunstenaar met een beetje ambitie moest in die tijd de antieke wereld met eigen ogen gezien hebben, waar naast brokstukken van Romeinse tempels, poorten en huizen nog zoveel klassieke beelden te vinden waren.

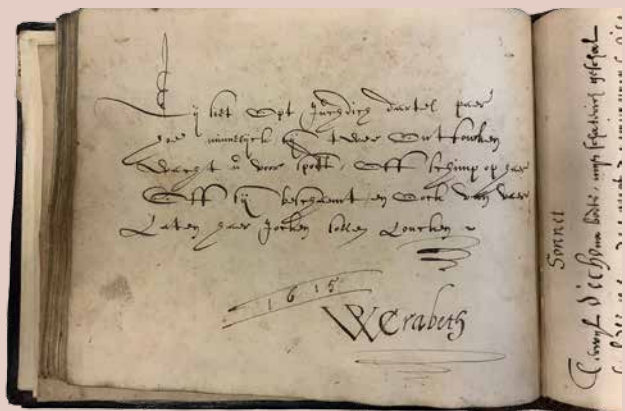
Het duurde jaren voordat hij via Parijs en Aix-en-Provence ook echt in Rome arriveerde en dankzij zijn album amicorum kennen we de namen van studenten en van collega-kunstenaars die hij onderweg tegenkwam en met wie hij omging. In de eeuwige stad - waar Wybrand de Geest vier jaar bleef - wisten Nederlandse en Vlaamse

kunstenaars elkaar goed te vinden: samen aan het werk, een slaapplek in hetzelfde buurtje en elkaar geregeld ontmoeten om te eten en vooral ook om te drinken. Pas rond 1620 keerde Wybrand terug naar huis, waar hij de meest gevraagde portretschilder van zijn tijd werd, met de Friese Nassaus als zijn belangrijkste klanten.

Voordat Wybrand uit Leeuwarden vertrok, legde hij zijn gloednieuwe album voor aan drie vrienden met de vraag of zij iets voor hem wilden schrijven. Dat deden ze graag. Twee van hen maakten er een tekening bij, zoals dat hoort voor een kunstenaar. Gerrit Vredeman schreef een Frans versje over en

tekende er zijn wapen bij. Henrick Jans illustreerde zijn woorden met een liggende leeuw, misschien wel om Wybrand de Friese hoofdstad niet te laten vergeten. Mathijs Harings, die later net als Wybrand portretschilder werd, had twee bladzijden nodig voor zijn bijdrage. Hij schreef dat hij een ruiter te paard achterliet, maar die tekening ontbreekt: het is één van de tweeëntwintig verdwenen tekeningen.

De ontbrekende tekeningen zijn eruit geknipt of gescheurd, zo laten de achtergebleven smalle randjes papier door het album heen zien. Wie dat heeft gedaan, is niet bekend, maar het heeft de vandaal waarschijnlijk geen windeieren gelegd. Los van het album waren de tekeningen namelijk geld waard. Waar zijn de tekeningen van zijn broer Gilles, van de schilders Wouter Crabeth II, Pieter de Molijn, Leonaert Bramer of Cornelis van Poelenburgh gebleven? Of het portret dat de Franse schilder Louis Beaubrun maakte? Ontdaan van hun context, zijn ze mogelijk bij verzamelaars en in museale collecties terechtgekomen. ■

Een spottend versje over de liefde van collega Wouter Crabeth uit 1615 (fol. 63v). Hij heeft het over een verliefd jeugdig en dertel paar. Zou hij hen getekend hebben op de missende bladzijde? (Foto Marlies Stoter)

Speur mee

In 2025 organiseert het Fries Museum een tentoonstelling over Wybrand de Geest en zijn twee schilderende zonen Julius en François. Wybrands unieke album mag daar niet ontbreken – ook al is het niet compleet. Tresoar en het Fries Museum gaan samen op zoek naar de spreekwoordelijke speld in een hooiberg: lukt het om tenminste één van de ontbrekende tekeningen terug te vinden in een verzameling of prentenkabinet in Nederland of ver daarbuiten? Namen en handen van de kunstenaars zijn bekend, de maten van de moeilijk te meten bladen zijn bij benadering 148 x 192 mm en sommige bladen dragen het watermerk van een narrenkap. Zoek met ons mee: iedere tip is welkom! Mail naar m.stoter@friesmuseum.nl.

Korreltje noord, korreltje joods, korreltje cultuur

De Jofel Cultuurdag op zondag 10 september staat in het teken van de joodse cultuur. De verschillende lezingen en workshops zijn voor iedereen toegankelijk. Er zijn vier sessies waaraan de bezoekers kunnen deelnemen.

Programma:

1e sessie (11.30 uur - 12.30 uur)

- Ton Heijdra en Alice Boegholt 'De Amsterdamse School en architect Michel de Klerk'. De Joodse architect De Klerk was de grote inspirator van de kunst- en architectuurstroming.
- Bernard Kemperman 'Het huis van Omri'. De Bijbelboeken 1 en 2 Koningen vertellen over de geschiedenis van Israël en Juda vanuit een theologisch perspectief. Door gebruik te maken van tekstkritiek en andere bronnen vertellen moderne historici een iets ander verhaal.

2e sessie (13.30 uur - 14.30 uur)

- Wout van Bekkum 'Tussen godsdienst en wetenschap: kennismaking met de filosoof Maimonides (1135-1204)'.

Zijn denken was zo belangrijk dat hij in het Latijn is vertaald en Spinoza heeft geïnspireerd.

- Bernard Kemperman 'Introductie tot het Hebreeuwse schrift'. Proefles over het Hebreeuwse alfabet en de later toegevoegde klinkertekens.

3e sessie (15.00 uur - 15.45 uur)

- Maurice Heeremans en Niki Hiemstra 'Het archief van opperrabijn Abraham Salomon Levie en het Noorderhuis in Ruinen'.
- Mirjam Schwarz 'Ik hoop dat alles weer gewoon wordt'. Het boek gaat over Thea en haar grote liefde, de Duits-Joodse vluchteling Wolfgang, de Joodse gemeenschap in Winterswijk.

4e sessie (16.15 uur - 17.00 uur)

- Jeroen Brinkman 'De Duits-Joodse dichter Paul Celan (1920-1970), zijn gedicht 'Todesfuge' en hoe

het wordt ingezet in het onderwijs om de herinnering aan de slachtoffers van de Holocaust levend te houden.

- Ronit Nikolsky 'The Road Was Very Hard for Me: The Letters of Avraham-Yitshak Motolansky'. He is known for being the Cheider teacher of Haim Weitzman, the first president of the State of Israel.

Wat: Jofel Cultuurdag

Waar: Tresoar

Wanneer: 10 september, 11.15 uur - 17.00 uur. Inschrijving is 10 euro per persoon. Aanmelden kan op www.tresoar.nl/agenda.

Dada yn Dr8888

Keunststreaming Dada komt wer ta libben yn de eksposysje 'EIN PARADIES FÜR DIE NEUE KUNST - Kurt Schwitters in Dr8888' yn Museum Drachten. *De Moanne* wijt in edysje oan it ûnderwerp en der komt in 'bûnte jûn'.

Algemiën-kultureel opinyblêd *de Moanne* biedt in poadium foar aktuele en skôgjende bydragen oer kultuer en de keunsten. www.demoanne.nl

De Dútske Kurt Schwitters (1887-1948), de Nederlânske Theo van Doesburg (1883-1931) en de Fryske bruorren Thijs (1877-1947) en Evert Rinsema (1880-1958) hawwe har keunstsporen achterlitten yn Drachten dy't noch altyd te sjen binne, lykas yn de kleurige wenningen fan de Pappesgaiebuert.

Yn de eksposysje moetsje de dadaïsten fan doe hjoeddeiske keunstners dy't reagearje op de keunststreaming dy't har kenmerke lit troch anty-keunst, absurdisme, humor en it deistige objekten ta keunst meitsjen. Neist orizjineel wurk fan Schwitters, Paul Citroen, Man Ray en Fryske tiidgenoaten as Cesar Domela en de bruorren Rinsema is der

nij wurk fan Marleen Stoelwinder, Marlies Mulders, Anne Feddema, Sebastiaan Peets, Machiel Braaksma en Marten Winters. Lykas Kurt Schwitters, dy't sei dat 'onbruikbaar materiaal niet bestaat', hat Winters in hjoeddeiske Merzbau (romtlike kollaazje) makke yn it museum, boud mei besteand en ôftanke materiaal, sammele ûnder de ynwenners fan Drachten. It 'ûnbruikbere materiaal' bestiet út hûnderten foarwerpen lykas in breatrommel, ûndersetter en soldaatsje.

Bûnte jûn

Hûndert jier lyn makke Kurt Schwitters yn Drachten syn ferneamde 'dada-fjildtocht' dien mei in dadaïstyske foarstelling yn Hotel de Phoenix. De man blaffe, droech syn

hiele *Ursonate* foar en liet oare absurdistyske (klank)gedichten hearre. Guon minsken yn it publyk wienen yn shock, oaren entûsjast en wer oaren likk. Op 30 septimber is yn Museum Dr8888 in 'bûnte jûn', as antwurd op de gearkomste fan hûndert jier lyn. ■

Merzbau fan Marten Winters yn Museum Dr8888. (Feelders Fotostudio)

Wat: bûnte jûn

Wêr: Museum Dr8888 (Museumplein 2, Drachten)

Wannear: 30 septimber yn de Fryske Museumnacht. Sjoch foar mear ynformaasje op museumdrachten.nl en museumnacht.fr.nl.

Portretten fan Fryske skriuwers

Yn kafee De Gouden Leeuw is in foto-eksposysje mei portretten fan Fryske skriuwers, dy't Henk Kuiper (1943-2005) makke. Tresoar krige ein 2020 de foto's en negativen mei de syn wurk. Neist de

portretten befettet de kolleksje ek ôfbyldingen fan Frysk-literêre aktiviteiten. De literêre foto-kolleksje bestiet út sa'n 150 portretten, dêr't no sa'n 30 fan te sjen binne. ■

Fotograaf Henk Kuiper.

Wat: fototentoonstelling
Wêr: kafee De Gouden Leeuw yn Tresoar
Wannear: oant en mei 1 oktober

De portretten hingje yn kafee De Gouden Leeuw. (Foto Haye Bijlstra)

Feestlike wike by Gysbert Japicxpriis

De Gysbert Japicxpriis wurdt 14 oktober útrikt yn de Martini-tsjerke yn Boalsert. Dit jier wurdt de priis útrikt foar proaza dat yn de perioade 2019-2022 ferskynd is. Tresoar organisearret mei tydskrift *de Moanne*, City of Literature en Explore the North yn de foarôfgeande wike tal fan aktiviteiten.

- Snein 8 oktober is yn kafee De Gouden Leeuw yn Tresoar in muzikale, literêre middei as hommaaasje oan de winner fan de Gysbert Japicxpriis.

- Tiisdei 10 oktober is yn itselde kafee in presintaasje fan ferhalen fan Fryske skriuwers dy't in opdracht krigen hawwe om in literêre tekst te skriuwen ynspirearre op Gysbert Japicx en syn betsjutting foar de Fryske taal.

- Woansdei 11 oktober jout Berneboeke-ambassadeur Tialda Hoogeveen in kreative aktiviteit foar skoalbern yn de bibliotek yn Boalsert. De aktiviteit is spesjaal foar útnûge bern.

- Tongersdei 12 oktober organisearret Leeuwarden UNESCO City of Literature mei De Culturele Apotheek de aktiviteit 'Mei-inoar lêze' yn de

bibliotek yn Drachten, om it lêzen fan teksten, dy't taspitst binne op de Gysbert Japicxpriiswinner, te befoarderjen.

Sjoch foar mear ynformaasje oer de aktiviteiten op www.tresoar.nl/aginda. Foar guon aktiviteiten jildt: graach yn it foar oanmelde.

Lytse Gysbert Japicxpriis

Sûnt 2013 wurdt de Lytse Gysbert Japicxpriis útrikt, tagelyk mei de Gysbert Japicxpriis. Ut ynstjoeringen fan learlingen út de groepen 7 en 8 fan it basisûnderwiis wurdt it bêste Fryske gedicht keazen. Yn dizze feestlike wike is dêrom ek omtinken foar bernegedichten en fansels foar de priiswinner fan dizze priis. ■

Priis

De Gysbert Japicxpriis is neamd nei de santjinde-iuwske skriuwer en dichter Gysbert Japicx (1603-1666) en is in priis foar oarspronklik Frysk literêr wurk. De priis bestiet sûnt 1947 en is yn deselde snuorje ynsteld as de Nederlânske P.C. Hooft-prijs. De frekwinsje fan de priistakenning feroare yn de rin fan 'e jierren, mar is no twajierliks, ôfwikseljend foar proaza en poëzy. Deputearre Steaten fan Fryslân kent de priis ta op advys fan in kommisje, dy't dit jier bestiet út Rieuwert Krol (redakteur fan literêr weblog Tzum), Jelma Knol (redakteur fan tydskriften, boeken en dosint kreatyf skriuwen en skiednis) en Jarich Hoekstra (âld-heechlearaar Frysk yn Kiel, auteur en oersetter).

Lesmateriaal over het slavernijverleden van Fryslân

Dit jaar is het 150 jaar geleden dat Nederland de slavernij officieel afschafte. Daarmee kwam een einde aan de slavernij in de Nederlandse koloniën. De gevolgen van de slavernij zijn nog steeds merkbaar. Om daar in het onderwijs aandacht aan te besteden, is lesmateriaal ontwikkeld dat beschikbaar is op online bronnenplatform GeschiedenisLokaal Fryslân.

Zo'n 25 studenten van de pabo en de lerarenopleiding geschiedenis ontwikkelden het lesmateriaal over het slavernijverleden van Fryslân. Daarvoor gebruikten

ze bronnen uit de archieven van Tresoar en Historisch Centrum Leeuwarden, zoals monumenten, schilderijen en straatnamen die verwijzen naar personen als Jaco-

bus Baljée en Pieter Stuyvesant. Vervolgens maakten de studenten aansprekende lessen bij die bronnen en hadden ze regelmatig contact met de docenten van hun opleiding, de stageschool en de culturele instellingen waarvoor ze het lesmateriaal maakten. Bovendien vroegen ze om advies van het Comité 30 juni/1 juli Fryslân om zo ook een koppeling met heden te maken. Een van de vragen daarbij is 'hoe ga je met elkaar om?' ■

Schilderij 'Mozes in het biezen mandje' door Rienk Keijert in 1749 met een zwarte bediende. (Historisch Centrum Leeuwarden)

Omgevingsonderwijs

Door middel van lokale bronnen leren kinderen uit het primair en voortgezet onderwijs het verleden van Fryslân kennen. Dit is een aanvulling op het bestaand lesmateriaal dat scholen gebruiken. Meestal ligt de focus dan op Nederland in zijn geheel. Door de focus op omgevingsonderwijs te leggen, worden onderwerpen voor jongeren herkenbaarder. Met die insteek zijn ook vijf lessen over het slavernijverleden ontwikkeld, zodat dit onderwerp ook in Fryslân binnen de klas behandeld kan worden. Kijk voor meer informatie op www.geschiedenislokaalfryslan.nl

Leare om te skriuwen

Kinst it leare om kreatyf te skriuwen? 'Ik tink datst it wol in bytsje ha moatst en dan kinst it better leare.' Dat sei Tryntsje van der Steege, studint op de Skriuwersfakskoalle, yn it foarige nûmer fan *Letterhoeke*. Dy skriuwersoplieding bestiet sûnt twa jier, mar dêrnjonken biedt Tresoar ferskate oare skriuwkursussen oan. Yn dit kommende seizoen binne wer ferskate nije kursussen.

Sokke kursussen binne fan koartere doer as de oplieding, mei fansels wol de oanrún om troch te gean mei skriuwen. Ofrûne winter en iere mai-tiid organisearre Tresoar bygelyks mei dichterskollektyf RIXT in kursus poëzy. Troch ferskate lesjouters learden de kursisten allerhanne aspekten fan it dichtsjen. Yn april brochten de dielnimmers har wurk op it podium by in dichtersjûn yn kafee De Gouden Leeuw.

Toaniel

Wa wit bringe de nije kursussen wer sa'n moaie risping. Mei Keunstwurk, St.U.F.T. en Tryater biedt Tresoar de kursus 'skriuw dyn earste ienakter' oan, jûn troch Wessel de Vries. De ienakters kinne by it St.U.F.T. yntsjinne wurde foar útjefte; eardere kursisten hawwe sa al in stik útjûn. Krijst persoanlik feedback op de ferskate fazen fan dyn

stik, sadatst oan de ein fan de kursus in moaie basis hast foar dyn earste ienakter. De earste kear is op 27 septimber.

Gedichten

Faak giet it om it skriuwen, mar Arjan Hut sil yn in nije kursus krekt oan 'e slach mei it lêzen fan gedichten. Muoite mei it begripen fan gedichten? Nei syn lessen hast better foar de bril hoe'tst bygelyks metafoaren en oare byldspraak lêze kinst.

Proaza

Ek foar proaza is der oanbod. Hanneke de Jong jout in basiskursus foar berneproaza, oer it skriuwen fan bygelyks ferhalen foar bern. Yn in ferdjippingskursus yn 2024 hopet se mei de skriuwers fierder te kommen mei de ferhalen. Ast foar jongere bern skriuwe wolst, kinst it meitsjen fan in printeboek leare yn wer in oare kursus.

De Skriuwersfakskoalle giet fansels ek troch. De besteande klassen ferdjippe har yn nije sjenres en foar nije studinten giet op 4 oktober it blok Skriuwtechniken los. Op 13 septimber is in yntroduksjeles yn Tresoar, om te sjen oft it wat foar dy is. Ynskriuwe foar it nije blok kin oant 20 septimber.

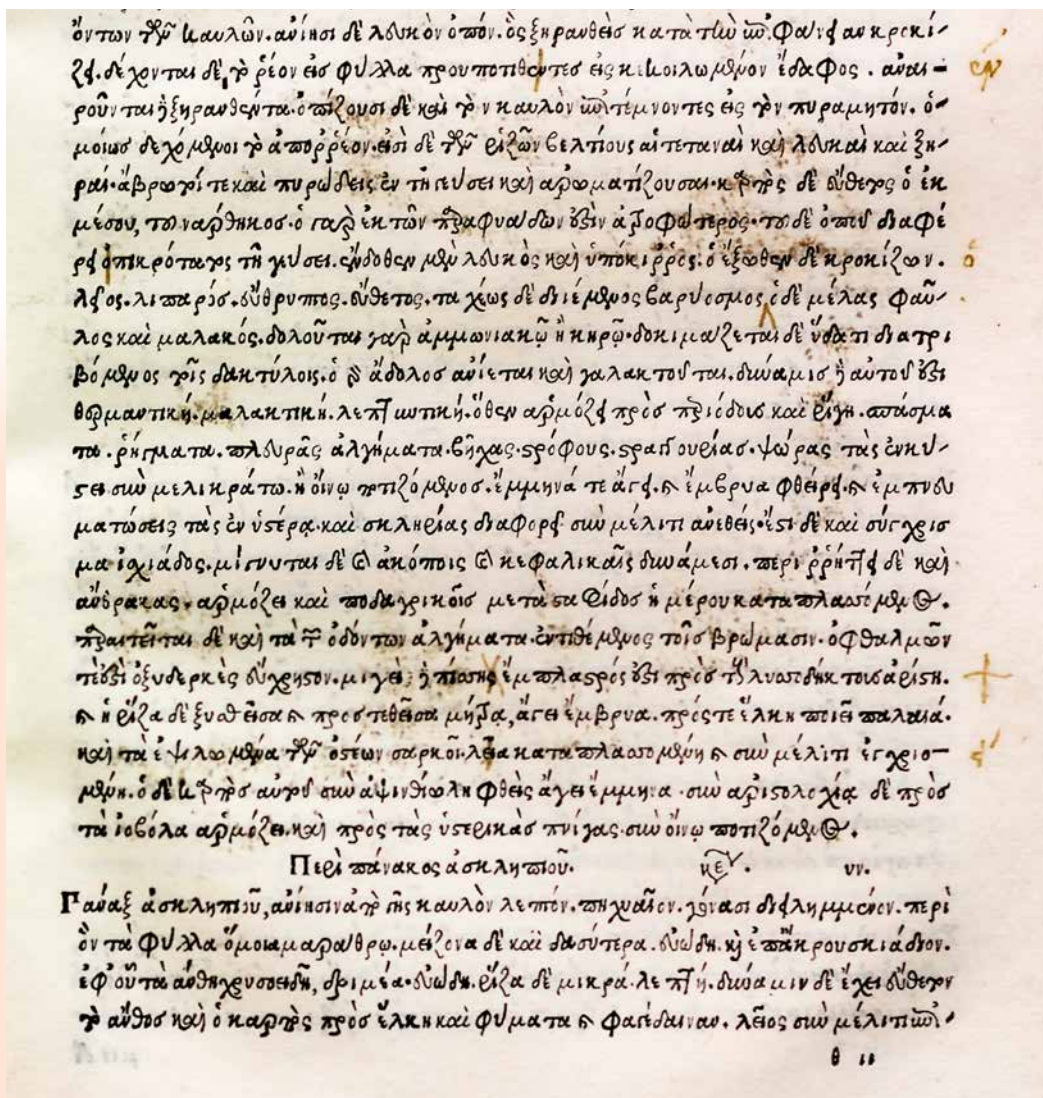
Sjoch op www.tresoar.nl/bezoeken/cursussen foar mear ynformaasje oer data en opjefte. ■

Bijzondere drukproef

In de collectie van Tresoar zitten maar liefst vijf boeken die ooit van Erasmus zijn geweest. In ieder geval één daarvan blijkt een wel heel uitzonderlijke geschiedenis te hebben, zo ontdekte Geri Della Rocca de Candal, een Italiaanse onderzoeker uit Oxford. Hij ontdekte dit zonder ooit in Leeuwarden te zijn geweest, of het boek zelfs maar in handen te hebben gehad.

Pagina met correcties van Manutius.

Stel, je bent boekdrukker in de zestiende eeuw. De boekdruk-kunst is nog niet zo heel lang geleden uitgevonden (ergens rond 1450), dus het hele proces van drukken en controleren is nog niet gestandaardiseerd en is echt nog handwerk. Grote kans dat er weleens iets mis gaat. Wat als je dan een boek van 300 pagina's aan het drukken bent met een oplage van 1.000 exemplaren? Dan zijn er 300.000 pagina's waarmee iets niet goed kan gaan.

Eén van de – voor Nederlanders – bekendste geleerden is ongetwijfeld Desiderius Erasmus (ca. 1466-1536). Deze theoloog, filosoof en schrijver had als specialisatie het zo nauwkeurig mogelijk uitgeven van zijn eigen, of Griekse, Latijnse of andere klassieke teksten. Daarnaast had hij een (enigszins) bescheiden bibliotheek. Daarvan is nog een handvol boeken bekend, die al tijdens zijn leven verspreid raakten over heel Europa. Geen enkele andere bibliotheek ter wereld heeft er meer in de collectie dan Tresoar.

De boeken in de collectie van Tresoar zijn alle vijf klassieke Griekse teksten, gedrukt door Aldus Manutius (1449-1515). En zoals Erasmus een belangrijke geleerde was, gold dit ook voor

Manutius. Hij wordt gezien als de belangrijkste boekdrukker uit de eerste eeuw van de boekdruk-kunst. Manutius drukte boeken in het Grieks, liet schitterende afbeeldingen toevoegen, speelde met de opmaak en het formaat. Het waren niet zijn uitvindingen, maar hij veranderde er wel de wereld van de boekenuitgeverij mee. En laat Erasmus nu een tijd bij de Venetiaan in huis hebben gewoond toen hij door Italië reisde.

Correctie

Hoe komen de boekdruk-kunst, Erasmus, Manutius en Tresoar nu samen? Dat heeft te maken met die 300.000 pagina's die verkeerd gedrukt konden worden. Met de uitvinding van de boekdruk-kunst begonnen boekdrukkers met het controleren van proefdrukken. Een proefdruk voorkwam dat er op die spreekwoordelijke 300.000 pagina's een fout werd gedrukt.

Erasmus schreef in zijn boeken een eigendomsmerk: Sum Erasmii. Dat betekent: ik ben van Erasmus.

Proefdruk

Bij een boek dat op een handpers wordt gedrukt, is de kans op fouten heel groot. Het boek wordt met de hand geschreven en daarna in delen gezet en gedrukt. In de regel per twee, vier, acht of zestien pagina's, dat is een katern. We gaan ervan uit dat een katern allereerst één keer gedrukt en gecontroleerd werd: dat is de proefdruk. Het bood de kans om fouten te herstellen. Aan het einde vormden alle katernen tezamen het boek.

Della Rocca de Candal ontdekte namelijk dat Manutius zijn boeken vaak persoonlijk corregeerde. Hij deed dat door soms in honderden boeken verbeteringen aan te brengen – dat waren dus correcties na de drukproef, in het eindproduct. De Candal werkte lange tijd in Oxford, en via het gedigitaliseerde exemplaar van Dioscorides' *De materia medica* (Over medisch materiaal), dat bij de vijf boeken van Erasmus in de Tresoar-collectie hoort, zag hij dat er iets bijzonders aan de hand was. Het boek uit 1499 heeft namelijk een pagina die in de andere exemplaren niet voorkomt. Deze pagina is de drukproef – in de overige exemplaren van dit boek zijn de correcties die in dit boek zitten in druk doorgevoerd.

In dit exemplaar zit een fout, met de hand gecorrigeerd door Manutius zelf. Een fout die in de andere boeken niet voorkomt. Deze handgeschreven correctie op de proefdruk maakt het al bijzondere boek nóg bijzonderder. Binnenkort komt Della Rocca de Candal naar Leeuwarden om het boek in eigen persoon te bestuderen. Wie weet wat hij nog meer vindt. ■

Wat weten we over de drukker?

Aldus Manutius was een Venetiaans grammaticus en drukker. Hij ontwikkelde een gestandaardiseerd interpunctiestelsel, zoals de puntkomma, komma en het cursief schrift. Was interpunctie eerst een middel om de lezer te helpen een tekst luidop te lezen, later werd het meer een hulpmiddel bij het stil lezen. Daarnaast maakte hij kleine, handzame boekjes populair. Boeken die je overal mee naar toe kon nemen. Ze kregen zelfs zijn naam, *Aldines*. Hij was wellicht ook een perfectionist of misschien zelfs wel een controlfreak. Want als boekdrukker deed hij het correctiewerk allemaal zelf.

Skiednis fan Fryske útjouwerijen

Yn it meikoarten te ferskinen boek *Rijk, maar niet in geld: Vijftig jaar Fryske uitgevers 1920-1970* fertelt Louw Dijkstra de skiednis fan benammen de útjouwerijen fan Doederus Kamminga yn Dokkum en dy fan Jacob Laverman yn Drachten. It pleatst dy útjouwerijen yn de kontekst fan de opbloei en konsolidaasje fan it Frysk as kultuertaal mei dêrby in soad nijsgjirrige bysûnderheden oer persoanen, organisaasjes en ynstitúsjes út dy tiid.

Kamminga boude syn fûns fan 1920 ôf op. Yn 1948 ferkocht er de saak oan de Stichting Je Maintiendrai, dy't doe dwaande wie in media-ympearium op te setten. Kamminga makke namme mei it tydskrift *De Holder*, dat ferneamd wie om de moaie foarmjouwing. Bekende

skriuwers út it fûns wienen Douwe Kalma, Rintsje Sybesma en Ulbe van Houten. Laverman lei him nei 1945 ta op it útjaan fan Fryske en Frysk-oriïntearre boeken. Yn de Reiddomprige kaam wurk út fan begjinnende Fryske skriuwers. Wichtige auteurs wienen Rink van der

Velde, Anne Wadman, Ypk fan der Fear en Jant Visser-Bakker. Benammen fan 1950 oant 1970 wie Laverman de belangrykste útjouwerij fan Fryske boeken.

Neist markante útjouwers as Kamminga en Laverman, en ek Freark Dam en C.A. de Roo binne mannen as G.A. Wumkes, Douwe Kalma, Fedde Schurer en Anne Wadman de haadrolspilers yn it boek. Ynstellingen as de Fryske Akademy, Afûk en Provinsjale Underwiisrie, de saneamde ynstitúsjonalisearre Fryske

Kamminga, al op jierren, mei boekhanneler Sipke Dykstra.

Boekhannel fan Kamminga yn de Dokkumer Waagstraat.

Utjouwer C.A. de Roo.

beweging, wiene fan grut belang foar de ûntjouwing fan it Fryske boekbedriuw. Fan de jierren fyftich ôf kaam dêr de KFFB noch by, dy't mei de Fryske Beweging ferbûn wie. Se soargen net allinne foar de kontakten, mar ek foar de distribúsje, de finansiering en de akwisysje. Der wie wolris spul, benammen oer opdrachten lykas it printsjen fan tydskriften, mar likegoed slagge it de Fryske útjouwers om yn fyftich jier tiid mei syn allen mear as 4.000 titels út te jaan.

Tresoar wie as bewarder fan gâns fan de argiven dy't Dijkstra as boarnen brûkt by it ûndersyks- en skriuwproses anneks mei dit boek. Hjirby alfêst in priuwke dêrút: it fragmint giet oer de útjefte fan de gedichtesyklus *In memoriam* fan D.A. Tamminga:

Eind juni 1968, toen C.A. de Roo al afscheid had genomen als directeur en de nadagen van uitgeverij Laverman al begonnen waren, verscheen een van de hoogtepunten van het poëziefonds, de bundel *In memoriam* van D.A. Tamminga. De dichter had de bundel geschreven na de dood in februari 1966 van zijn enige kind, zijn zoon Anne. In zijn memoires vertelt hij dat hij in deze cyclus niet in de eerste plaats zijn verdriet van zich af wilde schrijven maar een monument voor zijn zoon wilde scheppen. Hij koos daarvoor een strakke versvorm met gedichten van steeds twintig regels. In augustus 1967 stuurde hij het manuscript naar Freark Dam, vergezeld van een gedetailleerde lijst met wensen voor de uitvoering van de bundel, zoals hij altijd deed als hij een bundel inleverde. De lijst was opgesteld in samenspraak met Durk van der Ploeg. Tot die wensen behoorden onder andere dat Johannes Mulders de band zou verzorgen en

Boekekasten

It wurk fan de útjouwers, dy't yn it boek oan de oarder komme, is dit hiele jier al te besjen yn kafee De Gouden Leeuw, de útstallingsromte fan Tresoar dy't omtsjoend is ta literêr kafee. De boeken stean yn boekekasten dy't fan Douwe Kalma west hawwe.

ook initialen zou tekenen voor een genummerde luxe editie. Laverman spaarde kosten noch moeite om aan die wensen te voldoen. De gevraagde Baskerville-letter was bijvoorbeeld niet in eigen huis beschikbaar maar vond men na lang zoeken bij een zetterij in Amsterdam. Op de kleur van het linnen na werd aan alle wensen voldaan, ook wat het chique vergé-papier betreft. Toen Tamminga de bundel in handen kreeg schreef hij Laverman dan ook dat alles 'tipe yn 'e es' [tot in de puntjes verzorgd] was. De bundel verscheen in een oplage van 350 exemplaren en werd al snel voor het tijdschrift *Kentering* in het Nederlands vertaald door Theun de Vries. In 1975 zou een tweetalige editie verschijnen bij Bosch & Keuning / De Tille. ■

Louw Dijkstra sit al jierren yn it boekefak. Hy is eigener fan útjouwerij Wijdemeer dy't fral op Frysk-kultureel mêd namme makket. It boek ferskynt by Van Gorcum yn Assen dy't yn 1800 as útjouwer te Snits begûn en fan 1938 oant yn de jierren fyftich tsientallen boeken yn it Frysk útjoech.

De man van de plafondschildering

Hoe een plafondschildering in een monumentaal herenhuis in Leeuwarden, een zoektocht naar de Friese kunstschilder Andries van der Sloot en een ontdekkingsreis naar een Friese familiegeschiedenis samen komen in een boek.

Begin 2020 kocht Bart Temme samen met zijn vriend een monumentaal herenhuis aan de Emmakade in Leeuwarden. Toen hij onderzoek deed naar de historische plafondschildering in de woonkamer stuitte hij op de naam van Andries van der Sloot (1883-1955). Hij zou weleens de man van de plafondschildering kunnen zijn.

Van der Sloot wordt gerekend tot een van de belangrijkste Friese impressionistische kunstschilders.

Temme raakte gefascineerd door de schilder wiens leven doortrokken was van armoede, tegenslag, verlies, overspel en onvervulde dromen, maar schilderen maakte het leven waard om te leven, zelfs wanneer zijn mecenas en opdrachtgevers hem vanwege zijn politieke keuzes (hij werd lid van de SDAP) lieten vallen.

Temme raadpleegde verschillende archieven. In Tresoar vond hij brieven van Van der Sloot en in het Historisch Centrum Leeuwarden een map vol persoonlijke

documenten, aangelegd door de (kunst)historicus Peter Karstkarel die in 1984 een monografie over het werk van Van der Sloot samenstelde. Ook bezocht Temme de plekken waar Van der Sloot woonde en werkte. Maar wat valt er werkelijk te weten over iemands leven?

De zoektocht naar de kunstschilder bleek ook een ontdekkingsreis te zijn naar Temmes eigen leven en zijn Friese familiegeschiedenis. Het komt samen in het boek *In het verdwijnpunt beweegt iets*, een mengeling van roman, documentaire en (auto)biografie. ■

Tussen kunst en kitsch

Tijdens de boekpresentatie kunnen bezoekers kunst van Andries van der Sloot of andere Friese impressionisten (zoals Ids Wiersma, Johannes Elsinga, Ype Wenning of Egnatius Ydema) meebrengen om te laten beoordelen door een kunstkenner.

Boven en onder details van de plafondschildering van Andries van der Sloot. (Eigen foto's)

Wat: boekpresentatie
Waar: Tresoar
Wanneer: vrijdag
24 november

In 16de-iuwske rebus oplost

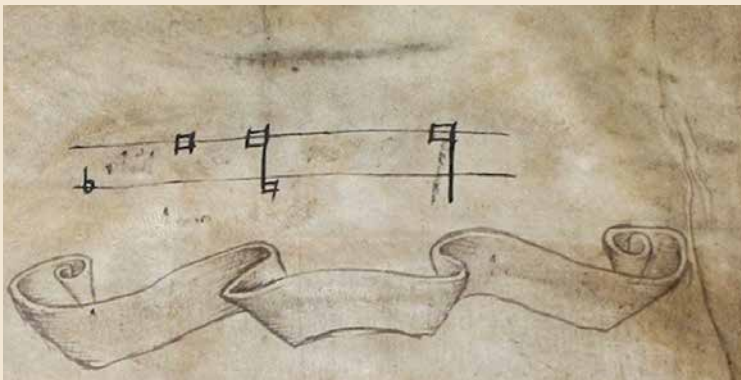
Yn it earste nûmer fan *Letterhoeke* fan 2021 die ûndersyksgroep Pastei in oprop: wat stiet der op in noatebalke, mei fuortkraste ûnlêsbere letters, yn in hânskrift fan de Richthofenkolleksje? Klassikus Bouke Slofstra kaam mei de ferrassende oplossing.

By it ûndersyk nei de Richthofenkolleksje (tsien midsiuwske Fryske rjochtshânskriften) wie in eardere besitter fan it fjirtjinde-iuwske Twadde Hunsinger Hânskrift (Hs R 3) weromfûn: Haro Wyncken fan Appingedam. Haro syn 'ex-libris' (om it samar te sizzen) stie foar yn dat perkaminten hânskrift: in noatebalke, mei dêryn wat fuortkraste letters. De noatebalke hie in soad wei fan in oarenien, yn in Grinzer hânskrift

dêr't ek Haro syn namme by stie. Dat hânskrift hie boppedat tekst yn de noatebalke, dy't yn R 3 fuortkrast wie: *Nul ca tas so*.

De noaten losse it op, as in soarte fan rebus. As wy oannimme dat de noaten de tekst oanfolje moatte, en de heechste noat in 'la' is, dan stiet der: *Nul[la] ca[la][mi]tas so[la]*: 'In ûngemak komt noait allinnich.' Dat wie yn de sechtjinde iuw in bekende spreuk.

De betinker derfan is (my) net bekend, mar it sitaat stiet bygelyks yn Hans Walther syn samling fan midsiuwske spreuken *Proverbia sententiaequae latinitatis Medii Aevi* (1963-1969). De spreuk komt dus nei alle gedachten net út in klaslike boarne, mar wie wol bekend by iermoderne humanisten – en letter ek noch. It is in parafrase fan fers 598 fan de *Trojaanske Froulju* fan Euripides ('Ellinde leit boppe ellinde').

Yn en ûnder de muzykbalke, mei trije noaten, binne wurden fuortlitten. Bouke Slofstra hat oplost wat der earder stie. (Foto Haye Bijlstra)

Undersykrapporten beskikber

De ûndersykrapporten fan Pastei mei dêryn de resultaten fan twa jier ûndersyk nei de Richthofenkolleksje binne digitaal beskikber en te rieplachtsjen fia www.richthofen.nl. It giet om in kondysjerapport en om kodikologyske en ynhâldlike beskriuwingen fan alle tsien hânskriften. Undersykgroep Pastei (argivaris/âldgermanist Riemer Janssen, âldfrisist Anne Tjerk Popkema en boekrestaurator Herre de Vries) die ûndersyk nei de kolleksje dy't ein ferline jier opnaam is yn it nasjonale Unesco 'Memory of the World'-register.

De Dútser Caspar Othmayr (1515-1553), in Lutenske pastoar en komponist, hat in liet komponearre mei dyselde titel: *Nulla calamitas sola*. Alwer dy spreuk dus yn in muzikale kontekst.

Miskien koe Haro dat wyske wol: hy waard berne om 1490 hinne en ferstoar yn 1563. Othmayr syn liet en de noaten yn R 3 passe spitigernôch net byinoar. Dat hie ek te moai west. It wie ommers ek mar in rebuske. Mar dat der noch altiten muzyk sit yn de Richthofenkolleksje is dúdlik en sa is wer in part fan de Richthofen-puzel oplost.

Stimmen bringe ferline tichteby

Stimmen út it ferline hear ik, hieltyd wer. Stimmen as fan geasten. Obe Postma draacht syn fers 'Ein' foar. Fedde en Wil Schurer sjonge by it harmoanum. De âlde kommunist Gerrit Roorda sjongt mei syn frou Pytsje in Amerikaanske ballade oer in stakingsbrekker dy't út 'e himel weiskopt wurdt troch it fakbûn fan de ingelen.

Theun de Vries hear ik sizzen dat it Frysk foar him altyd 'it poëtysk grûnwetter' bliuwt. In fers fan Simke Kloosterman wurdt foardroegen troch Anna van der Minne-Buma, de wûndere dûarjêre (widdo) dy't ik ken út ferhalen, want ús mem tsjinne by har. Tetman de Vries fertelt oer syn jongesjierren, hoe't er mei broer Jarich út skoalle draafde, fjouwerjend as hynders. En sa hear ik noch folle mear, ik hear Rixt, Diet Huber, Tony Feitsma, Anne Porte, Douwe Kiestra, Marten

Anna van der Minne-Buma mei skriuwblok yn de tún.
(Foto Frysk en Frij)

Koops Scholten, Jelle Brouwer, Anne Wadman, Trinus Riemersma, Douwe Tamminga. Skriuwers en dichters drage foar, fertelle oer har driuw of helje oantinkens op, oan de Jongfryske Mienskip bygelyks. De geasten út it ferline, de nammen dy't ik fan papier ken, se komme ta libben. Se sitte by my yn in keamer. Ik hear de klok slaan, ik hear it leppeltsje yn it kopke tingeljen, ik hear hoe't der nochris in sigaret oanstutsen wurdt.

Swarte gat

Om nei myn wurksume libben net yn it saneamde swarte gat te fallen, frege ik oft ik as frijwilliger by it Frysk Film & Audio Argyf oan de slach koe. Alde filmkes beskriuwe, dat like my wol wat. Op Facebook pleatste it filmargyfris opnamen fan in personielsreisje fan it *Friesch Dagblad*. Sa fûn ik bewegend byld fan ús heit en mem, as jonge minsken, gekjeiend yn de doalhôf fan Tjaarda. Wat in fynst. En der wie noch folle mear! Wurk hie it argyf wol foar my, mar leafst op audio. Lûdsopnamen digitalisearje en beskriuwe: platen, kassettes, tapes fan bânrecorders mei opnamen oer de Fryske literatuer. Efkes moast ik skeakelje, want dêr giene myn filmbylden. Mar ik sei ja, en dêr haw ik gjin tel spyt fan hân, want de stimmen brochten it ferline sa tichteby, dat de bylden der as fansels by kamen, yn myn kop. Lûdsopnamen dy't - krekt as ik - rêden binne foar it swarte gat. It publyk kin der letter dit jier fan meigenietsje. In skatkeamer fan de Fryske literatuer komt iepen. ■

Yn de rubryk Operaasje audio skriuwe meiwurkers fan it Frysk Film & Audio Argyf oer ûntjouwingen en bysûndere fynsten. De kommende jierren wurde audiokolleksjes út de Tresoardepots beskreaun en digitalisearre en komme se, as dat wat rjochten kin, ek online beskikber.

Roelf Wolterink vertelt over zijn tijd met het Bataljon Friesland.

Wat is er in Indië gebeurd?

Het is oktober 1945. De Tweede Wereldoorlog is afgelopen, Nederland is bevrijd en werkt aan de wederopbouw. Het Bataljon Friesland maakt zich gereed om af te reizen naar Nederlands-Indië om - na de Japanse bezetting - de orde en rust te herstellen en om veiligheid te bieden.

Het bataljon bestaat met name uit Friese oorlogsvrijwilligers die in

het verzet actief waren geweest, maar onder hen bevindt zich ook een aantal Tukkers. Eén van die Tukkers is Roelf Wolterink uit Rijssen. Hij is 22 jaar en reist vol idealisme en met een zucht naar avontuur met het Bataljon Friesland naar Malakka en vervolgens naar Batavia. Inmiddels is hij 99 jaar en nog altijd voelt hij zich een beetje Fries. In een nieuwe aflevering van de Tresoarpodcast

vertelt hij zijn verhaal. Wat hebben hij en zijn Friese kameraden meegemaakt? Wat is er in Indië gebeurd? ■

Beluister de Tresoarpodcast 'Indiëganger Roelf Wolterink en het Bataljon Friesland' in je favoriete podcastapp of via www.tresoar.nl/vertellen/podcast.

Literaire herinneringen

Op een zaterdagochtend sta ik op een kerkhof in Wetsens op zoek naar een grafmonument. Op de foto ziet het eruit als een grote boomstronk, maar ik kan het graf van Rink van der Velde (1932-2001) niet vinden. Het blijkt vervangen te zijn door een steen. Het houten monument – dat werd gemaakt op verzoek van de schrijver zelf – is vergaan en moest worden vervangen. Zoals dat gaat met herinneringen.

Voor mijn onderzoek, dat ik op verzoek van Tresoar doe, zoek ik naar literaire monumenten en artefacten in Fryslân. Beelden van schrijvers, woningen van schrijvers, teksten op stenen en monumenten, noem maar op. Zolang het van steen, hout of wat dan ook is. Hoeveel van deze herinneringen zijn er, wat is hun staat van onderhoud en wie is er verantwoordelijk voor? Naar aanleiding van de vraag heb ik dit ook het onderwerp van mijn masterscriptie (Neerlandistiek) gemaakt en daarvoor ook het immateriële

onderhoud onderzocht. Worden ook de verhalen nog verteld die naar deze beelden leiden? En ik onderzocht de monumentale waarde van deze beelden: waarom willen wij de verhalen die bij deze schrijvers horen nog steeds herinneren? Het is een onderzoek dat roert en ontroert.

Poëzieroutes

Ik probeer aan te sluiten bij de Franse historicus Pierre Nora die ooit de term ‘Lieu de Mémoire’ heeft gemunt: een plek van herinnering. Het gaat bij mijn onderzoek om herinneringen die je kunt bezoeken; je kunt er naartoe. De helft van deze herinneringen bestaat uit teksten. Het zijn voor het grootste deel teksten die aangebracht zijn op poëzieroutes. De bekendste is de poëzieroute in Leeuwarden. De andere helft bestaat uit beelden, monumenten, huizen, graven, etc. Ik heb ze allemaal bezocht en met de eigenaren, sponsors of initiatiefnemers gesproken, voor zover dat mogelijk was. Sommige poëzieroutes hebben een actief bestuur en zijn goed georganiseerd. Stichting Poëzietableaus Leeuwarden bijvoorbeeld probeert elke jaar twee tableaux toe te voegen en wil de oudere vervangen op een duurzame manier. Andere routes zijn minder dynamisch. Daar wachten de gedichten in stilte tot de tijd het overneemt. Maar belangrijker is misschien hoe wij – zelf? – naar de beelden van onze Friese schrijvers kijken.

Beelden, plaquettes en tableaux

Gysbert Japicx (1603-1666) is veilig. Zijn beelden en herinneringen zijn goed geconserveerd en over zijn nalatenschap wordt gewaakt. Er was een Gysbert Japicxhûs in Bolsward, er is een bestuur en er is beheer. Je zou kunnen zeggen dat Gysbert Japicx aan alle voorwaarden van een complete literaire herinnering voldoet. Door middel van prijzen, wedstrijden (de Gysbert

Theo Woudstra bij het gedicht van Tsjebbe Hettinga. (Eigen foto)

Gevelsteen van Joast Halbertsma aan zijn geboortehuis in Grou. (Foto Provincie Fryslân)

Japicxpriis en de Lytse Gysbert Japicxpriis) lopen er nog steeds herinneringen naar de beelden die wij van hem hebben. En ook de monumentale waarde is vastgesteld; wij erkennen nog steeds de waarde die hij had voor Fryslân en de Friese taal.

Waling Dykstra (1821-1914) is ook veilig. Ook hij staat bekend om zijn bijdrage aan de Friese taal en cultuur. Ik stond voor zijn voormalige woning in Vrouwenparochie, in de Waling Dykstrastraat. Het was de vroegere bakkerij van zijn ouders en het valt onder monumentenbeheer. Er wonen nu twee aardige mensen uit Amsterdam. Ze vertellen dat er regelmatig mensen bij hun huis komen kijken. Er zit ook een plaquette met een verwijzing naar de schrijver op hun huis. Vinden ze niet erg.

En ook de gebroeders Joast (1789-1869), Tsjalling (1792-1852) en Eltsje (1797-1858) Halbertsma zijn redelijk veilig met hun prachtige stenen tableau aan hun geboortehuis in Grou, op het Halbertsmaplein.

Maar dan gaat het mis. Het gedicht 'Kneppelfreed' van Fedde Schurer (1898-1968) voor het gerechtsgebouw in Leeuwarden is in een treurige toestand. De letters zijn nauwelijks leesbaar. Het beeld van Fedde Schurer in Heerenveen stond

Om geld voor restauratie van het geboortehuis van Waling Dykstra in te zamelen was er in 1982 een Kneppelfreed-postzegelactie. Functionarissen van de Fryske Post-, Telegraaf- en Telefoantsjinst overhandigen voor het huis in Vrouwenparochie de opbrengst aan Afke Dijkstra en Anneke Fokma, nazaten van de schrijver. (Foto Leeuwarder Courant)

eerst op een terras van een café. Na veel gedoe staat het nu op een tochtige plek naast de inrit van een parkeergarage.

Er gaan ook dingen goed, zoals de tekstregels naast de ingang van het Provinsjehûs: *Jins dreamen no, Jins skiednis skielk*, afkomstig uit een gedicht van Tsjêbbe Hettinga (1949-2013). Binnen is de hele tekst te lezen. Toenmalig gedeputeerde Jannewietske de Vries was verantwoordelijk voor de plaatsing ervan. 'Ik weet niet hoe lang we ons Tsjêbbe Hettinga blijven herinneren', zegt ze. 'Maar zolang de letters in steen zijn gebeiteld, zijn de woorden veilig.' De woorden kunnen niet zonder de beelden, de beelden niet zonder de woorden, en samen vormen ze de herinnering. ■

Overzicht

Er bestaat geen totaaloverzicht van alle literaire herinneringen in Fryslân. Er zijn poëzieroutes (ieder met een eigen organisatie), genootschappen (allemaal rond één schrijver), archivariissen, die een oogje in het zeil houden en Tresoar bewaart literaire archieven. Maar een totaaloverzicht is er niet. Ruwweg zijn er honderdveertig tot honderdzestig herinneringen te vinden. Er is wat speling, omdat er af en toe nog herinneringen bij komen. Bovendien is het lastig om aan te geven wat precies een 'literaire herinnering' is. Horen straatnamen naar ook bij? De Gysbert Japicxseal in Tresoar, is dat er ook één? En vernoemingen en prijzen dan?

Fiifhûndert jier garânsje

Klaas Roorda is dit jier begûn as konservearrings-
spesjalist by Tresoar. Nei tritich jier is er werom op it
plak dêr't syn leafde foar it restauraasjefak begûn.

‘Ik hie gjin idee wat ik mei myn libben woe’,
fertelt Klaas Roorda (1964) oer de tiid dat er fan
skoalle kaam. ‘Talitten wurde op it konservatoa-
rium wie net slagge en doe moast ik yn tsjinst,
mar dat woe ik net.’ As tsjinstwegerder kaam er
by tafal oan it wurk by it eardere Ryksargyf dêr't
er pleatst waard op de restauraasje-ôfdieling.
Hy miende allinne dat er kofjesette moast. ‘By
restauraasje tocht ik oan de stasjonsrestauraasje.
Ik fûn it prima, as ik mar in plakje hie.’
Ien kear yn yn it restauraasje-atelier wie er
ferkocht. ‘Alles foel op syn plak, dat wie wat ik
dwaan woe’, sjocht de Ljouwerter werom. Hy
learde boekbinen, charters flakken en papier
restaurearjen. ‘Alles wat myn kollega’s dienen,

fûn ik nijsgjirrich. Ik stie der altyd op de noas
by en ik hie der wol handichheid yn.’ Nei't er
syn tiid as tsjinstwegerder fol makke, die er
talittingseksamen foar de twajierrige oplieding
restaurator yn Amsterdam. Fan de 60 oanmel-
dingen wie plak foar 12. ‘En ik wie nûmer 13.’
Dus hy bleau wat langer by it Ryksargyf en kaam
doe yn de fasiliteere tsjinst. ‘Mocht ik toch noch
kofjesette.’

De leafde foar it restauraasjefak bleau en twa jier
letter koe er de oplieding dwaan. In moanne foar
syn ôfstudearjen wie der in fakatuere yn Arnhem
by it doe Rjiksarchief in Gelderland, no Gelders
Archief. En dêr woenen se him hawwe. Hy soe
der tritich jier bliuwe. ‘It wie in moaie tiid. Dêr
wienen ek tsjinstwegerders, mar dy dienen oars
net as smoke en blowe. Ast binnenkaamst,
moast troch de reek hinne, it atelier wie tagelyk
it rookhok. Sels de âlde restaurator hie ûnder

Klaas Roorda yn it atelier. (Foto Haye Bijlstra)

it wurk in sjekje yn de mûle. De jiske tikke er ôf yn it jiskefet dêr't er de papieren doekjes mei alkohol yn smiet. Dat gie fansels in kear mis en doe stie de boel yn de fik.' Fanwegen famylje-omstannichheden besleat Klaas Roorda om werom te gean nei Fryslân. En sa kaam er op it plak dêr't it foar him begûn.

Gjin geheimen

It measte wurket er mei papier, dat nei al dy jierren gjin geheimen mear foar him hat. 'Papier is organysk materiaal, it fergiet. Dat fersfalt kinst op ferskillende manier stopje. En de skea dy't ûntstien is, kinst herstelle of fêstsette, sadat it net slimmer wurdt. Benammen papier út de jierren 1940/50 is ynferieur fan kwaliteit. Grûnstoffen wienen der amper en it papier wie 'houthoudend' sa't we dat neame. It betsjut dat it gau fersfalt.' Troch in wetterbad wurdt it papier steviger en spilet de smoargens derút. 'Kinst dêrnei in ynterne lym oanbringe of it ekstern ferstevigje troch hiel tin langfezelich Japansk papier.'

Mei syn ûnderfining hat er allerhanne skea sjoen, fan kofjeplakken oant mûzenêsten. 'Myn opfolger yn Arnhem frege my nei in plak te sjen dat se net thúsbringe koe. Yn it papier wie dúdlik in patroan fan mûzetoskjes te sjen, mar yn de midden wie in donkere flek. It mûske hie besocht om yn it boek in nestke te bouwen. Dat plak wie fochtskea, mei oan de râne wite puntsjes, de urinekristallen.'

Restaurearjen is syn passy. 'It jout my in moai gefoel as in stik dat al jierrenlang net yn te sjen wie, om't it stikken en beskeadige is, troch profesjonele hannelingen wer yn te sjen is. Dat it stik wer hantearber is, sadatst it brûke kinst om te scannen of op de stúdzjeseal. Ik sis altyd dat se fiifhûndert jier garânsje krije, en oars komme se mar werom.'

Utdaging

Klaas Roorda hâldt fan útdagingen. As in oar seit dat it net kin, wol hy der krekt mei oan de slach. 'Myn motto is: it kin my net slim genôch. Yn Arnhem wie in âlde kaart dêr't in biner yn de fyftiger jierren al it briefke 'niet meer te redden' opplakt hie. Oaren seinen him dat nei. Lang om let is it my slagge om fan al dy losse snipels in toanbere kaart te meitsjen dy't digitalisearre en dus te besjen is.'

Ek by Tresoar wit er noch wol sa'n drege put. 'In diel fan de Nedergerjochten is net ferfilme fanwegen de minne kwaliteit. It slachterspapier, dêr't de slachter syn fleis yn ferpakt, dat deromhinne sit, hat it flink beskeadige. Eins is it net te rêden, mar as ik it oait op tafel krij, set ik myn tosken deryn.'

Neist losse argyfstikken hat de restaurator each foar de hiele kolleksje. 'Yn lanlik ferbân sjogge we no nei de klimaatbehearsking yn de depots. Kin it duorsumer en suniger, moatte we it oars yndiele? Dat is ek ûnderdiel fan myn fak. Ik kin it foar mysels net goed ferantwurdzje dat ik moannen mei ien boek dwaande bin, wylst we withoefolle kilometers oan materiaal hawwe, dat ek soarch nedich hat.'

Foar him is it ferhaal rûn, dat er werom is op it plak dêr't syn leafde foar it fak begûn. 'En as Fries fyn ik it prachtich om by sa'n Fryske ynstelling te wurkjen. Myn hiele famylje leit hjir yn papier. It is thús.' Syn dream is om it atelier op de kaart te krijen. 'Fanwegen it plak dêr't we no sitte, op it fuottenein fan it gebou, binne we net sa sichtber. En komme we dêrtroch net spontaan kollega's tsjin op de gong. Dy ferbining mis ik en dat soe ik graach oars sjen wolle. Us doar stiet altyd iepen, kom ris del!' ■

Schnitzelbank

Alle kennis, techniken en feardichheden komme by elkoar yn de schnitzelbank dy't Tresoar lêsten krigen hat. Op in seis meter lange behangrol is it libbensferhaal fan de brêgeman ferbylde en dat is brûkt by de brulloft op 2 july 1947 yn Easterein. 'Histoarysk sjoen is it in unyk ding, faktechnysk sjoen stelt it net folle foar. It behang komt út in tiid dat papier min fan kwaliteit wie en kinst de skea al riede. It is presintearre yn in seal fol sigarereek, dêrnei oprôle en wierskynlik op souder bewarre. Der sit bêst wat smoargens yn. Eins soe it yn in wetterbad moatte, mar it lestige en tagelyk nijsgjirrige is, dat de tekeningen yn kleur binne. Kleuren, benammen read, floeie út as it yn kontakt komt mei wetter, dus dat kin net.' Klaas Roorda hat it lokaal opknapt en ferstevigje.

(Foto Hays Bijlstra)

Seldsume 'schnitzelbank'

Op 2 july 1947 stapten Cornelis (Cees) Joustra en Bouk de Boer yn it houliksboatsje. Dat fierden se mei famylje en freonen yn kafee Bergsma yn Easterein. Spesjaal foar dit bysûndere barren makken freonen fan Cees in saneamde 'schnitzelbank'. It dokumint is lêsten skonken oan Tresoar, dat dêrmei ien fan de pear argiven yn Nederlân mei in schnitzelbank yn de kolleksje is.

In schnitzelbank – ek wol 'snijdersbank' of 'snijbank' neamd – is in foardracht yn de foarm fan in steapelliet, wêrby't gebrûk makke wurdt fan tapaslke tekeningen op in grutte rol papier. Dy foardrachten wienen eartiids hiel populêr op feesten, lykas in brulloft, om't it in manier is om in ûnderwerp of ferhaal op in ferrassende wize mei it publyk te dielen. De rymjende teksten by de tekeningen befetsje faak de nedige humor en binne meastentiids skreaun op muzyk. De tekeningen wurde op in prominint plak ophongen en dêrnei draacht ien de teksten foar.

Yn de schnitzelbank giet it ek oer de tiid dy't Cees as twangarbeider trochbrocht yn Dútslân yn de Twadde Wrâldoarloch.

Cees Joustra, Riens syn frou Arendje, Bouk Joustra-de Boer en Riens Jongema.

By elke tekening is de foardracht (yn dichtfoarm) bewarre bleaun.

Foar de brulloft fan Cees en Bouk yn 1947 makken de freonen fan de brêgeman gebrûk fan in behangrol om Cees syn libbensferhaal (yn it Frysk) op te ferbyldzjen. By it útrôljen fan it stik behang yn it restauraasje-atelier fan Tresoar ferskynt de iene nei de oare prachtige tekening, dy't mei elkoar in dúdlik byld jouwe fan wat yn syn libben barde: fan syn berte oant de troudei mei 'syn Bouk'. By alle tekeningen hearre gedichten, dy't op losse fellen skreaun binne. Ien fan dy teksten (yn oarspronklike stavering) is: 'Mar ien ding dat forgeat hij net / Dan war 't in greate strop / Hij fjucht mei Bouk har mooist portret / Ûn stju[...] de stritte op. / Al 't oare nou dat maelt mij wat / 't Portret haw ik der ut / Dat is mijn aldergreateste skat / Hij joch it gau in tût.'

Jan Cornelis en Marijke Joustra, de bern fan it breidspear, binne bliid dat de schnitzelbank opnommen is yn de kolleksje fan Tresoar, sadat it foar de kommende generaasjes bewarre bliuwt.

'In diel fan dizze schnitzelbank giet oer de tiid dy't ús heit en syn freon Riens as twangarbeiders trochbrochten yn Dútslân yn de Twadde Wrâldoarloch', fertelt Jan. 'Us heit is oppakt fanwegen syn wurk yn in distribúsjekantoar yn Wommels en dat is ek op de tekeningen te sjen.' Marijke follet oan: 'Wat ik bysûnder fyn, is dat ús heit op de tekeningen hiel werkenber is, oan de krollen op syn holle. Ek binne ús âlden altyd befreone bleaun mei Riens en syn frou. Der is in foto bewarre bleaun dêr't se alle fjouwer op stean.'

Unyk oan de schnitzelbank fan Cees en Bouk is dat it in kombinaasje fan *spoken word* mei muzyk is. Yn it lêste gedicht wurdt nammentlik in lokwinsk oan it breidspear útsprutsen, dy't skreaun is op de melody fan 'It Heitelân: dêr't de dyk it lân omklammet'. Mei dat liet yn gedachten is goed yn te tinken hoe't dit klonken hawwe moat op it brulloftsfeest yn Easterein. ■

Waar komt de traditie van een schnitzelbank vandaan?

Deze bijzondere vorm van een stapellied is afkomstig uit het Duits, waar het ook wel een *Bänkelsang* wordt genoemd. Iemand zingt een vraag en het publiek geeft een antwoord, waarna dit stuk wordt toegevoegd aan het refrein. Het oorspronkelijke lied gaat over een 'snijdersbank': een werkbank voor houtsnijwerk. Arbeiders zongen dit lied om de zinnen te verzetten tijdens de zware werkzaamheden. Zij zongen de vraag en het antwoord: 'En is dat hier een snijdersbank? Ja, dat is een snijdersbank'. Pas later werd deze liedvorm bij andere gebeurtenissen gebruikt. Ook het populaire televisieprogramma *Farce Majeure* maakte in 1972 gebruik van deze voordrachtsvorm om actuele gebeurtenissen op humoristische wijze onder de aandacht te brengen.

Uniek venster op taalkundige situatie van de Ommelanden

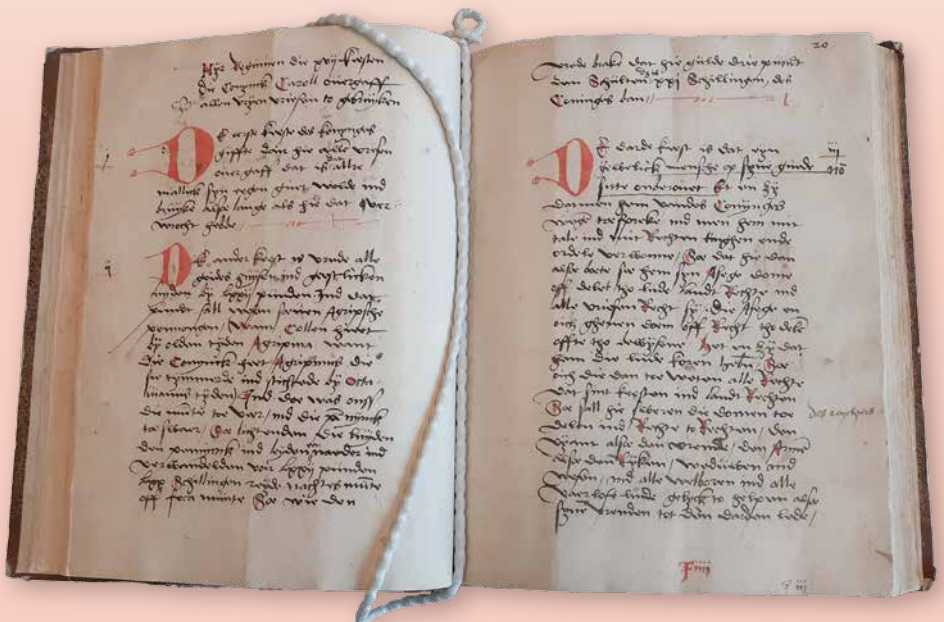
Onderzoek naar de Richthofenkolleksje (tien middeleeuwse rechtshandschriften) is tot nu toe vaak gefocust geweest op de Oudfriese handschriften (R 1-6). De Middelnederduitse handschriften zijn minder vaak bestudeerd. Dit is opvallend, want de Richthofenkolleksje bevat zowel Oudfriese als Middelnederduitse handschriften die uit dezelfde regio afkomstig zijn, namelijk de Groninger Ommelanden.

Er zijn verschillende belangrijke studies gedaan naar de Ommelander handschriften, maar tot nu toe bleven de Middelnederduitse handschriften uit de Richthofenkolleksje echter buiten schot; tot dusver zijn ze zelfs onuitgegeven gebleven.

Mijn onderzoek als Richthofen-Fellow had daarom een nieuw en innovatief doel. Het bestuderen van de inhoud van de Middelnederduitse rechtshandschriften R 7-9, alle drie afkomstig uit de Ommelander rechtstraditie en geschreven in de zestiende

eeuw, en daarmee ook het onderzoek aandacht brengen van deze bronnen voor nieuw historisch en taalkundig onderzoek. Ik heb gespeurd naar Fries-Nedersaksisch taalcontact uit de tijd van de ontfrising van de Ommelanden in de vijftiende en zestiende eeuw. Hiervoor heb ik wellicht de beroemdste en best onderzochte Oudfriese rechtstekst als studieonderwerp genomen: de Zeventien Keuren, een tekst die in vrijwel elk rechtshandschrift met Oudfries recht vertegenwoordigd is. Omdat deze tekst in alle handschriften uit de Richthofenkolleksje aanwezig is, zowel de

Laura Bruno onderzocht de inhoud van de Middelnederduitse rechtshandschriften uit de Richthofenkolleksje, geschreven in de zestiende eeuw. (Eigen foto's)

Richthofenkolleksje

De Richthofenkolleksje bestaat uit tien rechtshandschriften, waarvan zes hoofdzakelijk in het Oudfries gesteld zijn en vier in het Middelnederduits. De collectie is eind vorig jaar opgenomen in het Nederlandse Unesco 'Memory of the World'-register.

Oudfriese als de Middelnederduitse handschriften, vormt hij een uitgelezen onderzoeksobject.

Kopiïsten

Taalkundig verschaffen R 7, R 8 en R 9 een interessant inblik op de taalkundige vaardigheid van de verscheidene kopiïsten. Het is opvallend dat we geregeld in de handschriften verklarende uitweidingen tegenkomen waarin Oudfriese terminologie wordt toegelicht of vertaald. Dankzij deze uitweidingen krijgen we een idee van het begrip van een Middelnederduits-spreker uit de zestiende eeuw van het Oudfries voorbeeld dat hij als legger gebruikte. Welke dingen begreep de kopiïst en welke niet? Zo werd het Oudfriese woord *huslotha* 'huisbelasting' in twee van de Middelnederduitse handschriften (R 8 en R 9) vertaald met *hujstede/huestede* onder de veronderstelling dat het woord *lotha* gelijkgesteld kon worden met Middelnederduits *lot* 'perceel'. Soms werden Oudfriese termen aangepast of verkeerd begrepen in de Middelnederduitse vertaling van de Ommelander kopiïst. Het is daarom verrassend dat dikwijls alsnog een correcte interpretatie van de term wordt gegeven. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de

Oudfriese term *thredknia lawa* 'nalatenschap van verwanten in de derde graad'. In de Middelnederduitse handschriften van R 8 en R 9 wordt deze term verklaard met *tredia loue ind erfnisse*, dat is 'tredia nalatenschap en erfenis'. Soms vinden we in de handschriften verkeerde lezingen waarvan we ons kunnen afvragen of de kopiïst niet wist waar de inhoud van de tekst naar verwees. Zo wordt de Oudfriese zinsnede *rethnathes slachta* 'muntslag van Rethnath', waarin verwezen wordt naar een legendarische munter met de naam Rethnath, in de Middelnederduitse versies omgevormd tot *Reduachtes munte* (R 7), *reyde wachtes munte* (R 8) en *redde nachtes munte* (R 9). Desalniettemin werd *slachta* 'muntslag' wel correct vertaald met Middelnederduits *munte* 'munt', ondanks het feit dat de daaraan voorafgaande naam verkeerd gelezen werd.

Samenvattend kunnen we stellen dat de handschriften van de Richthofenkolleksje een uniek venster bieden op de taalkundige situatie van de Ommelanden in de veertiende, vijftiende en zestiende eeuw. De kopiïsten lijken de Zeventien Keuren inhoudelijk goed begrepen te hebben wat blijkt uit het feit dat er weinig

grote begripsproblemen in de uitweidingen en aantekeningen naar voren komen, maar wel af en toe losse woorden worden verklaard. Dit zou echter ook te maken kunnen hebben met het uiterst gespecialiseerde juridische lexicon.

Bovendien behoren de Zeventien Keuren tot de meest wijdverspreide en bekende tekst uit het vroegere Friestalige gebied, zodat het waarschijnlijk is dat iedere kopiïst met een juridische achtergrond bekend was met de inhoud. In de toekomst wil ik daarom graag naar de minder wijdverspreide rechtsteksten uit de Richthofenkolleksje kijken. Hoe gaan kopiïsten met zulke teksten om? Begrepen ze die net zo goed als de Zeventien Keuren of zien we daar dat hun taalkundige vaardigheid tekortschiet? ■

Laura Bruno. (Eigen foto)

Richthofen-Fellow

Laura Bruno is promovenda Historische taalkunde aan de Universiteit Gent en schrijft haar proefschrift over *dative experiencers* in het Oudfries en het Middelnederduits. Ze begon in maart als Richthofen-Fellow met een onderzoeksproject gericht op de Fries-Nedersaksische taalcontactsituatie van de Ommelanden rond de tijd van de ontfriësing.

Nijs fan de Stifting Freonen fan Tresoar

Uitje

Op zaterdag 30 septembar zijn de Vrienden van harte welkom op het Poptaslot in Marsum en op Schatzenburg in Dronryp. Over de interessante geschiedenis van beide gebouwen en hun bewoners krijgen we rondleidingen. Kosten: € 7,50 voor koffie/thee/hapje/drankje. Tijd: 13.00-17.00 uur. Meer informatie (ook over aanmelden) volgt via de mail, die we eind augustus/begin septembar naar de Vrienden sturen.

Freonejûn

Op tiisdei 17 oktober is der in Freonejûn. Laura Bruno jout as 'Richthofen-Fellow' in presintaasje fan har ûndersyk nei de fjouwer Middelnederdútske rjochtshânskriften út de Richthofenkolleksje. Yn dit nûmer skriuwt se der al wat oer. Anne Tjerk Popkema jout dêroan foarôfgeand in yntroduksje fan dy bysûndere kolleksje, dy't ein 2022 opnaam is yn it nasjonale Unesco 'Memory of the World'-register.

Gesink

Yn in earder nûmer fan *Letterhoeke* dielden wy mei dat it foarich jier net slagge om in gesink oan te keapjen. Hoe moai is it no, dat dyselde meidieling ús fia ien fan de Freonen holpen hat by de oankeap fan it gesink yn 2023. It is in eksimplaar fan *De Frisiorum Antiquitate* fan Suffridus Petrus mei dêryn ynteressante mei de hân skreaune oantekeningen. Op de Freonejûn (fan 17 oktober) jout professor Rolf Bremmer, op 't heden warber yn de rûnte fan

De Freonen skinke in bysûnder eksimplaar fan in boek fan Suffridus Petrus. (Foto Haye Bijlstra)

de Franeker Academie, in taljochting wêrom't dizze becommentarrearre ferzje fan bysûndere wearde foar de kolleksje fan Tresoar is.

Boppedat biedt ûndersyksgroep Pastei (Herre de Vries, Riemer Janssen & Anne Tjerk Popkema) in boek oan Tresoar oan dat yn it besit west hat fan Simon Abbes Gabbema. Ek jouwe se dêr in koarte presintaasje oer.

Legaat

Op 12 jannewaris dit jier ferstoar Harke Bremer (1955-2023). Hy wie learaar klassike talen, skreau mei oan lesmetoaden foar Latyn en makke it einkexamenlesboek foar Latyn yn 2007/08. Hy wurke ek as oersetter nei it Frysk, faak yn 'e mande mei Jarich Hoekstra. As earsten setten sy stripferhalen fan Asterix de Galjer en Ollie B. Bommel oer yn geef en boartlik Frysk. Foar dit wurk krijgen se yn 1996 de Obe Postmapriis. Bremer sette ek toanielwurk oer (ûnder oaren Ibsen syn *In poppehús*/Nora). As lêste wurk fan him, wer yn 'e mande mei Jarich Hoekstra, ferskynde ferline jier *It smelle ûngelok*, in samling balladen. By testamint hat Harke Bremer oan de Freonen fan Tresoar in bedrach neilitten fan € 15.000,- dêr't wy him tige erkentlik foar binne en dêr't we in passende bestimming foar sykje sille. ■

Boek fan Simon Abbes Gabbema. (Foto Herre de Vries)

**Letterhoeke is in útjefte fan Tresoar
en de Freonen fan Tresoar**
Letterhoeke ferskynt trije kear yn it jier
en wurdt fergees tastjoerd oan de Freonen

**Letterhoeke is een uitgave van Tresoar
en de Vrienden van Tresoar**
Letterhoeke verschijnt drie keer per jaar en
wordt gratis toegezonden aan de Vrienden

Freon wurde?

Belje mei 058-7890789 of stjoer
in mail nei ynfo@tresoar.nl
De bydrage is minimaal € 20 yn it jier.
It rekkennûmer fan de Freonen is:
NL78 RABO 0335 4795 53

Vriend worden?

Bel met 058-7890789 of stuur
een mail naar info@tresoar.nl
De bijdrage is minimaal € 20 per jaar.
Het rekeningnummer van de Vrienden is:
NL78 RABO 0335 4795 53

Redaksje | Redactie

Marijke de Boer (einredaksje | eindredactie),
Wieke de Haan, Ids de Jong, Janna Kootstra
en Janna de Jong (Freonen | Vrienden),
Linda Hoekstra (sekretariële stipe | sekretariële
ondersteuning)

Byldmateriaal | Beeldmateriaal

John van Geffen

Foarmjouwing | Vormgeving

Richard Bos

Printwurk | Drukker

Dekker Creatieve Media & Druk

Ofbylding foarkant | Afbeelding voorkant

Selsportret troch Wybrand de Geest, 1629.
(Fries Museum, brûklien Rijksmuseum) |
Zelfportret door Wybrand de Geest, 1629.
(Fries Museum, bruikleen Rijksmuseum)

Tresoar

Boterhoek 1
Postbus 2637
8901 AC Ljouwert
058-7890789
info@tresoar.nl
www.tresoar.nl

 www.facebook.com/tresoar
 www.twitter.com/tresoar
 www.pinterest.com/tresoar
 www.instagram.com/tresoar
 www.youtube.com/user/TresoarBoterhoek1

Christa Meindersma

Jabik Veenbaas
(Foto Tjerk de Reus)

Jeroen Bos

Trudy Dehue
(Foto Corné Spardaens)

Aktiviteiten | Activiteiten

septimber | september

- 10 Jofel Cultuurdag, Tresoar, 11.15 - 17.00 uur
- 21 Lunchlezing door Christa Meindersma, 'Van de Friese klei naar Tibet. Boekpresentatie van *De Rode Kogel: berichten uit bezet Tibet*', Tresoar, 12.30 uur
- 28 Rondleiding, ontdek de schatten van Tresoar, Tresoar, 14.00 uur
- 30 Bûnte jûn oer dada, Museum Dr8888
- 30 Uitje van de Vrienden naar Marsum en Dronryp

oktober

- 0/m 1 Portretten Fryske skriuwers, kafee De Gouden Leeuw
- 5 Lezing door Paul Schilperoord, 'De koning van zeven dagen', Tresoar, 19.30 uur
- 8 Muzikale, literêre hommaazje oan Gysbert Japicxpriiswinner, kafee De Gouden Leeuw, 14.00-16.00 oere
- 10 Presintaasje ferhalen yn ramt fan Gysbert Japicx, kafee De Gouden Leeuw, 20.00 oere
- 11 Berneboeke-ambassadeur Tialda Hoogveen jout skoalbern les, biblioteek Boalsert
- 12 'Mei-inoar lêze' mei teksten taspitst op Gysbert Japicxpriiswinner, biblioteek Drachten, 19.30 oere
- 14 Utrikking Gysbert Japicxpriis, Martinitsjerke Boalsert
- 17 Freonejûn mei lêzing fan Laura Bruno, Tresoar, 19.30 oere
- 19 Lunchlêzing troch Jabik Veenbaas, 'Wat de dichter witte moat', Tresoar, 12.30 oere
- 19 Lezing Filosofiecafé door Gaila Pander, 'De beelddtaal van Nietzsches Also sprach Zarathustra', Tresoar, 20.00 uur
- 26 Rondleiding, ontdek de schatten van Tresoar, Tresoar, 14.00 uur
- 26 Lezing door Arjen Dijkstra, 'De Friese astronomie', Tresoar, 20.00 uur

novimber | november

- 2 Lezing Filosofiecafé door Christoph Jedan, 'Troost|denken', Grote Kerk Leeuwarden, 18.30 uur
- 16 Lunchlezing door Jeroen Bos, 'Braziliaanse planten en dieren in Friesland', Tresoar, 12.30 uur
- 24 Boekpresentatie *In het verdwijnpunt beweegt iets*, Tresoar
- 25 Fedde Schurerlêzing
- 30 Rondleiding, ontdek de schatten van Tresoar, Tresoar, 14.00 uur

desimber | december

- 7 Lezing Filosofiecafé door Paul van Tongeren, 'Nietzsche - Nihilisme: nu', Tresoar, 20.00 uur
- 21 Lunchlezing door Trudy Dehue, 'Zwanger, vroeger en nu', Tresoar, 12.30 uur

Mear ynfo? > www.tresoar.nl > agenda

Meer info? > www.tresoar.nl > agenda